

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՀԱՅ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԸ

Այս էջերում մէջ մանաւանդ, բազում առիթներով գրուած է Հայ Երուսաղէմի մասին եւ այն դերին՝ որ Հայ Պատրիարքութեանն է, միջազգային ճշման սրբավայրի մը մէջ։ Սակայն աւելի քան պատեմ է որ դարձեալ անդրաշահանք Ս. Աթոռոյս դերին ու ճշանակութեան, մասնատրաբար այս օրերում՝ երբ Երուսաղէմ որեւէ ծամանակէ աւելի դարձած է մարդկութեան ուշադրութեան առարկայ։

Սուրբ այս քաղաքը փոթորկալի պատմութիւն մը ունեցած է իր կեանքի առաջին օրերէն իսկ. անոր քաղաքական անցեալը երկար եւ գրեթէ անընդմէջ շարք մըն է արտաքին արշաւանքներու, ներքին երկպառակութիւններու, սուրի ու կրակի աւերումներու։ Բայց, միաժամանակ, Երուսաղէմը այն քաղաքն է, փոքր՝ այլ կարեւոր, որ զարգացած է հրեական կրօնքը, մին՝ աշխարհի հնագոյն եւ խոր վարդապետութիւններէն։ Միւս կողմէ, հո՛ւս է որ ծնունդ առաւ եւ զարգացաւ Քրիստոսի վարդապետութիւնը՝ քրիստոնէութիւնը. այստեղէ՛ն է որ աշխարհի սփռուեցաւ այն լոյսը՝ որով մարդկային պատմութեան ամբողջ ընթացքը հիմնովին պիտի չեղաշրջուէր, եւ որուն շնորհիւ մարդկային քաղաքակրթութիւնն ու մտածողութիւնը չերեակայրուած բարձրութիւններու պիտի երթային։ Ապա, աւելի ուշ, Երուսաղէմ դարձաւ հոգեւոր կեդրոնը Իսլամութեան, դարերով անթիւ միլիոններ իր վարդապետութեան շունչովը հրավառող այդ կրօնքին։

Եւ այսպէս, պատուուած եւ յարգուած մեծագոյն երեք վարդապետութիւններու հաւատացեալներէն, կոռախնձոր՝ աշխարհակալ բռնատրներու կամ երբեմն ալ ճղճիմ իշխանապետներու միջեւ, Երուսաղէմ միշտ աւերուեցաւ քայց ճորոգուեցաւ, միշտ զգետնուեցաւ այլ կրկին ոտքի ելաւ, շարունակել կարենալու համար իր առաքելութիւնը։

Եւ իրապէս, եթէ անշունչ իրերու տրուած է որոշ դեր ու ճշանակութիւն ունենալ, ապա Երուսաղէմ քաղաքը իբրեւ սրբավայրերու զանգուած ամենէն բախտորոշ դեր մը ունեցած է մարդկային պատմութեան մէջ որպէս հոգեւոր կեդրոն՝ որո՛ւն լաւած են բազմամիլիոն հոգիներ իրենց տխրութեան թէ ուրախութեան, շփոթի թէ բարօր կեանքի օրերուն։ Հո՛ւս, ամէն քայլափոխի, սրբավայրերու հնարոյր պատերէն կամ կաճարներէն կը բխի այն անտեսանելի եւ անբացատրելի ինչչը, մեր զգայարաններու հասողութենէն դուրս գտնուող, բոլորով, երկվայրկեանի մը ընթացքին իմացական ու հոգեկան մեր թղոր պըրկուած բարոյութեանը կը քակուին վերածուելով լոյծ ու անմարմին տարրի, որմէ կը ծնի վերանորոգուած հաւատքի ծաղիկը։

Կենսատու այդ հաւատքին, կեանքն ու ապրիլը իմաստաւորող այդ

ինչին ի խնդիր է որ Հայն ալ, Քրիստոնէութեան արշալոյսին, դիմեց դէպի Երուսաղէմ՝ յաիտեմական այս քաղաքը. Եկեղեցիի կազմաւորման առաջին շրջանէն իսկ, Հայ կրօնականներ հաստատուած են Երուսաղէմի մէջ, անոր շրջակայքը կամ Սուրբ Երկրի զանազան շրջանները, ճգնութեան եւ հաւատքի կեանք մը վարելու: Այսպէս, Հայաստանի մէջ Քրիստոնէութեան մուտքէն քիչ վերջ, հետգհետէ սկսաւ կազմաւորուիլ այն մարմինը, որ դարերուն հետ պիտի վերածուէր Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութեան, իր լայն իրաւասութիւններով եւ հայ թէ օտար եկեղեցիներու մէջ վայելած դիրքով ու յարգանքով: Ան հաստատուած է քրիստոնէայ եկեղեցիի Երուսաղէմի առաջին Եպիսկոպոսին՝ Յակոբոս Տեառնէոքօր Աթոռին հոգեկան թէ Գիթական շէնքին վրայ, պատմական Սիոնի բարձունքին, ամենէն գեղեցիկ դիրքով եւ ընդարձակ տարածութեամբ: Պատրիարքութեան Սրբոց Յակոբեանց Մայրավանքը, իր նոյնանուն սբանչելի Տաճարով եւ Սուրբ Գլխադրի սրբավայրով, դարերով եղած է եւ է հայ բազմութիւններու ուխտի խորանը՝ որուն դիմած են անոնք հազարամէկ դժուարութիւններ կամ խոչընդոտներ յաղթահարելով, իրենց սրտերուն իղձը եւ հոգիներուն տագնապը բերելու հրաշագործ եւ ամենաբոծ Գլխադրին: Այսպէս, Ս. Յակոբեանց Տաճարը, հաւատքի լոյս Սուրբ Էջմիածնէն յետոյ դարձած է համայն հայութեան ամենէն սրտամօտ ուխտատեղին:

Սակայն, Սուրբ Երկրէն մերս Քրիստոնէութեան վաղ օրերէն իր ըստացած ու վայելած բացառիկ ու բազմաթիւ իրաւունքները, Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութեան տուած են այնպիսի՝ առանձնաշնորհեալ դիրք մը՝ որ գրեթէ բացառիկ է Հայաստանեայց Եկեղեցիի նուիրապետութեան մէջ: Հո՛ւս, Սուրբ այս Երկրին մէջ է որ, միջազգային յարաբերութիւններու կարեւորագոյն պայմաններուն տակ, Հայ Եկեղեցին իր արժանատրագոյն մերկայացուցիչը ունեցած է. մերկայացուցիչ՝ որ, Յոյն եւ Լատին եկեղեցիներու հետ իր հաւասար իրաւունքներով, առանձնաշնորհներով ու մերկայութեամբ, եւ իբրեւ դարաւոր պահապան Սրբատեղիներուն, մեր ժողովուրդին եւ եկեղեցիին մատուցած է այնպիսի՝ ծառայութիւն, որուն գնահատանքը, կը խորհրդէ, տակաւին արդար չափերով չ'է՛ կատարուած: Երուսաղէմի մէջ է մանաւանդ, որ օտար բազմութիւններ իրենց առաջին ծանօթութիւնը կ'ունենան հայ անունին հետ այնպիսի պայմաններու տակ՝ որ միայն հիացում կրնայ առթել ենթակային. այդ հիացումը կու գայ ամենէն առաջ ամբողջ Քրիստոնէութեան հաւատքի կեդրոնին մէջ Հայ Պատրիարքութեան ունեցած իրապէ՛ս նախանձելի դիրքէն, անոր դարաւոր պատմութենէն, Երուսաղէմի մէկ-հինգերորդ տարածութեան վրայ հանգչող հայ թաղամասէն, ինչպէս նաեւ հայ հոգեւոր թէ աշխարհիկ մշակութեան՝ որուն լաւագոյն նմուշները կը պահուին եւ կը պահպանուին Ս. Յակոբեանց Վանքի զանազան հաստատութիւններուն մէջ:

Դժուար եղած է Հայ Պատրիարքութեան կեանքը դարերու ընթացքին: Ծառ հապճեալ ակնարկ մը իսկ անոր պատմութեան վրայ պիտի բաւէ յտակօրէն պատկերացնելու Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան կրած վիշտերը, գրկանքները, դառնութիւնները՝ յանուն սրբատեղիներու պահպանման եւ հայ իրաւունքներու պաշտպանութեան: Այդ ինքնագրկանքը կատարուած է կամաւոր մատուցմամբ մը, հաւատաւոր կամքով եւ միշտ ապագան նկատի ունեցող հեռահայեաց ծրագրումով: Ս. Աթոռի երախտաւորներէն մին, յաւետ յիշա-

տակելի Գրիգոր Պարոնտեր Պատրիարք, իր վախճանումէն առաջ երկու մեծ կարասներով դրած պիտի պահէ գաղտնածածուկ վայր մը եւ պիտի արձանագորէ հաշուետուարներուն մէջ՝ թէ երկու կարաս դեղին եւ ճերմակ մով կը գրտնուին Վանքին մէջ, ապագայի գործածութեան համար...: Յետագային, Եղիազար Այնթապցի Պատրիարքի օրով, այդ դեղին եւ ճերմակ մովն է որ դիզուած պարտքերը պիտի հատուցանէ: Վիշտի եւ թշուառ կենցաղի օրերը անհամեմատօրէն աւելի եղած են քան խաղաղութեան եւ աղօթքի նուիրուած պահերը Սուրբ Երկրին մէջ: Պատմիչին կողմէ յիշուած հայապատկան եօթանասունի մօտեցող վանքերուն եւ եկեղեցիներուն մեծամասնութեան հետքն անգամ չի գտնուիր ներկայիս, սուրը, բահն ու բրիչը դարերու ընթացքին շատ բան քանդած են Խաղաղութեան Քաղաքին մէջ, եւ ինչ որ այսօր ունինք իբր վանք, եկեղեցի, մատուռ, շէնք կամ ստացուածք՝ կառուցուած է -տառացիօրէն- Երուսաղէմի Միաբանութեան անդամներուն ձեռքերով եւ քրտինքով. այդ բազմահազար եկեղեցականները, պատրիարք կամ եպիսկոպոս, վարդապետ կամ պարզ ծառայող միաբան, կը պատուենք «զինուորեալ» կոչումով. պատիւ՝ զնուած իրենց արիւնով, իրենց անդադրում աշխատանքով, իրենց կեանքով:

Բոլորը՝ ինչ որ աւանդած են մեզի այնքան գուրգուրանքով եւ տըքնաջանութեամբ, այսօր կան եւ կը մնան, կը կազմեն Հայութեան շքեղ փառքը Երուսաղէմի եւ Սուրբ Երկրին մէջ, մանաւանդ ներկայ օրերուն՝ երբ ժողովուրդներու բարձրութեան արժէշափն ու ապրելու իրաւունքը կը հաշուուին անոնց մշակոյթով, քաղաքակրթութեամբ, մարդկութեան ուղեղին եւ հոգիին բերուած անոնց ընծաներով:

Երբ ամբողջ աշխարհ կը հետաքրքրուի Երուսաղէմով, պատեն է եւ արդար անդրադառնալ Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութեան ու Ս. Յակոբի Միաբանութեան անցեալին ու ներկայ կեանքին. այն Հաստատութեան, որուն զաւակները, բարձրագոյն իշխանատրէն մինչեւ յետինը միաբաններուն, կը շարունակեն արթուն պահակները ըլլալ Հայ Եկեղեցիի շահերուն, պահպանողները՝ Քրիստոնէութեան Սրբատեղիներուն եւ հաւատարիմ սպասարկողները զիրենք ծնող Մօր:

ԽՄԲ.